

Religionspedagogisk Tidskrift

Utgiven av Religionspedagogiskt idéforum

Nr 23

Hösten 2011

Reformerad
religionsundervisning

Sociala
medier

Redaktionellt

Välkommen till ännu ett spännande nummer av RPT!

Temat från i våras – Sociala medier – får lite uppföljning i ett par artiklar. Den första artikeln är skriven av Ulf Jämterud som under många år – om man får skriva så om dessa märkliga medier som på bara några år blivit självklara redskap i snart sagt varje människas liv runt hela vårt klot. De nya medierna visar sin kraft med att störta tyranner. De hör till vardagen för miljoner och förändrar skolans arbete, vare sig vi vill eller inte. Ulf reder ut begreppen och visar på mediernas utmaningar, möjligheter och ansvar.

Hanna Zipernovszky vid Umeå universitet visar med sitt bidrag inom samma område prov på hur de nya medierna kan frigöra fantasi och skaparförmåga hos barn långt ner i åldrarna. Medan den unga generationen hemvant rör sig över kulturella gränser och redan från de första åren av sitt liv kommunicerar sina erfarenheter med symboler, tecken och ord finns risken att den generation som är bärare av de gamla traditionerna hamnar vid sidan om. Varför inte släppa in de unga som de kompetenta medarbetare de skulle kunna vara på kyrkans hemsidor och visa på möjligheterna till en breddad dialog?

Ingen lär ha undgått att skolan mer än vanligt stått på agendan i samhällsdebatten. Just nu pågår en mindre revolution: En ny skollag, ett reformerat gymnasium, ny lärarutbildning, nya läroplaner – och givetvis en reformerad religionsundervisning. RPT har bett några kunniga personer ge sina bidrag för att belysa något av det som just nu är på väg ut i ”verkligheten” och med fokus på ämnet Religionskunskap.

Kalender

2011

Fredag 21 oktober 2011, kl 10:00-13:00 Kyrkans strategiska fortbildning – idédag. Tegnérgatan 8, Stockholm. Fortbildningskommittén för Baptistsamfundet, Missionskyrkan, Metodistkyrkan och equmenia inbjuder till en idédag om kyrkans strategiska fortbildning. Anmäl ditt deltagande senast den 1 oktober till sofia.camnerin@missionskyrkan.se, tel. 0703 – 44 45 06. För information om fortbildning, se www.fortbildningen.se

4-6 november håller den nordamerikanska Religious Education Association (REA) sin årliga konferens, denna gång i Toronto, Canada. Tema: ”Brain Matters: Neuroscience, Creativity, and Diversity.” Mer information på webben: www.religiouseducation.net/rea2011/

2012

Godly play är temat på vårens RPI-konferens som hålls i mars. Godly play är en montessoriiinspirerade form arbete med bibeltexter tillsammans med barn. Initiativtagaren är amerikanen Jerome Berryman och metoden har spritt sig på många håll, bland annat till Storbritannien, Finland och Norge. Under de senaste åren har den också prövats i Sverige. Seminariet läggs upp i två fristående delar. Dag ett inriktas på en grundläggande introduktion. De som önskar kan fortsätta under dag två, som läggs upp som en fördjupning. Vi återkommer med information om tid, program och kostnad.

Religionspedagogisk tidskrift (RPT)

Adress till redaktion och distribution: Furugatan 16, 234 41 Lomma. Tel. 040-41 13 64.

E-post: RPI@telia.com, www.rpi.se

ISSN 2000-4486

RPT utges av Religionspedagogiskt idéforum. Den utkommer med två nummer per år – i april och oktober – och trycks med bidrag från Stiftelsen C. L. Lindauers fond.

Redaktion: Rune Larsson och Hanna Zipernovszky.

Layout: Fredrik Larsson.

Medlemmar i Religionspedagogiskt idéforum erhåller 1 ex. av tidningen utan extra kostnad (årsavgift 300 kr).

Enskilda kan abonnera på tidningen genom att sätta in 100 kr/år på plusgirokonto: 47 17 38-5. Glöm inte att ange namn och adress!.

Rapport från International Academy of Practical Theology Conference 2011: City of Desires, a Place for God?

Konferensen ägde rum i anslutning till VU University Amsterdam den 21-26 juli. Akademiens syfte är bland annat att främja studiet av praktisk teologi och den kritiska reflektionen över religiös praxis, tänkande och handlande, med hänsyn till olika kulturella kontexter. Akademin syftar också till att främja internationell och ekumenisk dialog inom området. Till akademiens grundare räknas Don Browning och Friedrich Schweitzer.

Konferensen samlade sammanlagt cirka 120 forskare från hela världen men främst från Nordamerika, Tyskland, Nederländerna och Sydafrika. Bland föredragshållarna fanns Bonnie J. Miller-McLemore, Thomas Groome och Richard R. Osmer.

Från Sverige och Umeå universitet deltog fem personer med egna bidrag till praktisk teologi. Några exempel bland de svenska bidragen var: Mikael Lundmark "Reflections on practical theology in non-traditional theological contexts: Theology of Medicine and Nursing", Hanna Ziper-novszky "Innovative learning through

ICT in Religious education" och Linda Vikdahl: "Participating? About Persons with Intellectual Disability in the Church of Sweden". De olika konferensbidragen visar att det numera finns en stor bredd av förståelsen av vad som räknas till praktisk teologi.

Deltagarna från Umeå universitet höll också en egen session, "Developing tools and arenas for Practical theology", där ämnets historia och utveckling, särskilt i Umeå, kom att uppmärksammas från olika infallsvinklar. Med hänsyn till den starka ställning som ämnet praktisk teologi som akademisk disciplin har internationellt, kan det ses som glädjande att representationen från Sverige var så omfattande. Det är möjligt att detta förhållande avspeglar en trend, där den praktiska teologin, kommer att bli en mer framträdande del av det svenska teologiska och religionsvetenskapliga landskapet i framtiden.

Thomas Girmalm, universitetslektor i teologi, Umeå universitet.

Den svenska delegationen, (alla från Umeå universitet, fyra doktorander och två lektorer). Från vänster Hanna Ziper-novszky, Linda Vikdahl, Thomas Girmalm, Marie Rosenius, Anna Stenund och Mikael Lundmark. Fotograf: Thomas H. Groome.

Sociala medier förändrar och utmanar lärandet i skolan

Datorer har funnits i skolan sedan 1960-talet och har ända sedan dess haft en betydande inverkan på skolans verksamhet. Datorernas intåg har successivt förändrat förutsättningarna för lärande och därmed även omvandlat lärarrollen till stor del. Den största utmaningen för lärarrollen har dock skett de senaste 6-7 åren genom de sociala mediernas intåg.

Sociala medier - ett mångtydigt begrepp

Det finns ingen enhetlig definition av begreppet sociala medier, men enkelt

Ulf Jämterud, lärare i religion-skunskap och historia vid Bromma gymnasium, frilansskribent och föreläsare inom området it och lärande, läromedelsförfattare.

uttryckt kan man säga att det syftar på en mängd olika tekniker, plattformar och programvaror, alla med det gemensamma syftet att främja gemenskap mellan användare – man kommunicerar, utbyter åsikter, samarbetar och delar med sig av material, både egenproducerat och sådant man har hittat och vill sprida vidare. Även företag, dagstidningar, tv-kanaler och andra "traditionella medier" tillvaratar

numera nätets möjligheter till interaktivitet i allt högre utsträckning. Många företag ger möjlighet till dialog med kunderna via internet, och i anslut-

ning till artiklar eller tv-program som publiceras på mediernas webbplatser finns ofta möjlighet för användarna att kommentera och debattera innehållet i artikeln eller programmet. Även kyrkor och religiösa rörelser använder sig i många fall av webben för att främja kontakt med intresserade.

Sociala medier förändrar skolan

I förra numret av Religionspedagogisk Tidskrift skrev Mikael Hansson om de sociala mediernas inverkan på skolan. Jag kommer i det följande att bygga vidare på hans framställning och delge några reflektioner kring sociala medier i skolans värld, framförallt användningen av Facebook i skolan. Att de sociala medierna har förändrat skolan är det inte längre någon tvekan om. I takt med att fler skolor satsar på att erbjuda en egen dator till varje elev så ökar möjligheterna att kommunicera digitalt - men därmed ökar också utmaningarna.

Digitala system självklara verktyg för administration och undervisning

De flesta skolor i Sverige använder någon form av digitala system för att hantera information om sina elever. Det har också blivit allt vanligare med digitala lärplattformar som ett stöd i den pedagogiska verksamheten. Lärplattformar, som på engelska kallas LMS (learning management system) eller VLE (virtual learning environment), kan enkelt beskrivas som en webbaserad miljö för studier. Lärplattformarna används i vissa sammanhang för helt nätbaserad distansundervisning men på många skolor fungerar de som en integrerad del av den gängse undervisningen.

De digitala systemen erbjuder stora möjligheter att administrera undervisningen på ett effektivt sätt genom att läraren kan göra mycket material tillgängligt för eleverna via internet, såsom kursplaneringar, läxor, provresultat, omdömen, individuella utvecklingsplaner och mycket annat. Begreppet sociala medier brukar vanligtvis inte referera till lärplattformar, men faktum är att dessa plattformar i

många och mycket är just ett socialt medium även om det i första hand är fokuserat kring elevernas skolgång och lärande.

Facebook i skolan

Även om de flesta skolor använder specifika lärplattformar så finns det också åtskilliga skolor och enskilda lärare som använder Facebook som alternativ eller komplement till lärplattformar. Jag har mött många lärare som säger ungefär så här:

– Visst har vår skola en lärplattform, men jag använder Facebook istället. Det är ju ändå där ungarna är. Då slipper de hålla på och logga in på flera olika ställen.

Vissa skolor har gått så långt att de helt har skippat en skolanpassad lärplattform och använder enbart Facebook för kommunikation mellan lärare och elever. Detta väcker dock flera viktiga frågeställningar som man behöver resonera kring. Är det till exempel säkert att eleverna gillar att skolan finns "överallt där ungdomarna är" - de kanske vill ha en skolfri zon någonstans?

Gränsen mellan yrkesliv och privatliv

En del menar att skolpersonal som använder Facebook i skolsammanhang riskerar att sudda ut gränsen mellan yrkesroll och privatliv vilket kanske inte alltid är så önskvärt. Ett slående exempel som uppmärksammades för en tid sedan var den rektor i Luleå som blev avskedad när hans i vissas ögon olämpliga bilder på Facebook blev kända för allmänheten. Han fick visserligen tillbaka jobbet, men hela historien visar på att det inte alltid går att dra tydliga gränser mellan vad som ska anses höra till privatlivet och vad som hör till yrkesrollen.

Som lärare måste man vara försiktig med vad man skriver i sina egna Facebook-uppdateringar om man har elever som också kan läsa detta - man måste utgå från att allt man skriver är okej för ens elever att läsa. Det gäller också när man skriver kommentarer i vänners loggar, eftersom man inte alltid har kontroll över vilka som

kan läsa dessa loggar. Det kan också hända att man blir taggad i foton på vänners Facebook-sidor, foton som kanske skildrar sammanhang man inte vill att eleverna ska se.

Ska en lärare vara vän med sina elever?

De flesta lärare som har egna Facebook-konton (oavsett om man använder Facebook i undervisningen eller ej) får förr eller senare förfrågningar om att bli "vän" med sina elever. En del lärare upplever detta problematiskt och säger kategoriskt nej till detta så länge eleverna går på skolan, medan andra säger ja till alla som frågar. Det har ibland framhållits att likabehandlingen skulle kunna äventyras om läraren är vän med vissa elever i en klass men inte med alla. Andra lärare har påpekat risken med att alltid vara tillgänglig, och att man kanske förväntas svara omedelbart om en elev börjar chatta via Facebook på kvällstid.

Elever har i vissa fall ångrat att de blivit vän med sina lärare, då de upplever att läraren får veta alldeles för mycket om dem. Men ibland har man inte vågat plocka bort läraren från vän-listan eftersom man inte vet hur läraren kommer att reagera.

Facebook-grupper eller dubbla identiteter?

För att undvika problemet med otydliga gränser mellan arbets- och privatliv har vissa lärare skapat dubbla identiteter på Facebook. Vid sidan av den privata inloggningen med ens vanliga namn har man en annan identitet som kanske heter "Magister Lars Bengtsson" eller "Karin Olsson - lärare". På så sätt förstår eleverna att det är läraren och inte privatpersonen man har kontakt med. Ett problem med detta förfarande - som inte alla verkar vara medvetna om - är att detta bryter mot Facebooks användarvillkor. Man får bara ha en inloggning per person, och om man har otur kan man bli utsparkad från Facebook på grund av att man brutit mot denna regel.

På flera skolor har man kommit runt

problemen genom att läraren skapar särskilda Facebook-grupper för sin undervisning. På så sätt kan man behålla sin vanliga privata identitet och man behöver inte heller bli vän med sina elever. Alla som ansluter sig till den särskilda Facebook-gruppen får tillgång till den information som läraren publicerar, och man kan också kommunicera med varandra.

Personuppgifter måste hanteras varsamt

Oavsett vilka digitala verktyg som lärare använder i sin kontakt med eleverna så är det viktigt att vara medveten om Personuppgiftslagen (PuL) som reglerar publiceringen av personuppgifter och känslig information. Datainspektionen har under många år granskat skolors hantering av personuppgifter. I många fall har man upptäckt stora brister hos skolorna. När skolan publicerar integritetskänsliga uppgifter om eleverna på nätet så måste man säkerställa att det verkligen är rätt person som loggar in. Då räcker det inte med användarnamn och lösenord för att logga in i systemet, utan man måste använda engångslösenord, e-legitimation eller någon annan form av stark autentisering.

Integritetskänsliga uppgifter är till exempel sådant som rör sjukdom, etnisk härkomst, religiös eller politisk tillhörighet. Men även värderande omdömen om eleven och dennes studieresultat räknas som integritetskänsliga. Det innebär att lärare som använder Facebook eller andra sociala medier i undervisningen måste vara

mycket varsamma. Om elever kommunicerar med läraren via Facebook får alltså läraren inte skriva några personliga kommentarer eller omdömen till eleverna.

Facebook i skolan - skolan på Facebook

Allt fler skolor väljer att ha egna Facebook-sidor som ett sätt att marknadsföra skolan och kommunicera med nuvarande eller blivande elever. Men vilket ansvar har skolan för vad som publiceras på en sådan Facebook-sida? Enligt Datainspektionens jurist Jonas Agnvall är skolans ansvar är långtgående.

– Skolan är ansvarig både för vad man själv publicerar men också för vad andra skriver i olika kommentarer, säger Jonas Agnvall.

Detta ansvar innebär att Facebook-sidan inte får innehålla några kränkande personuppgifter. Skolan har en skyldighet att ha uppsikt över detta och att omedelbart ta bort kränkande uppgifter. Om man inte gör detta kan skolan bli skadeståndsskyldig.

– Det är viktigt att skolan har en intern policy kring Facebook-sidan, säger Jonas Agnvall. Man bör uppge syftet med sidan och ha tydlig information om vilka regler som gäller och om att skolan har ansvar för att reglerna följs.

Sociala medier - en demokrati-fråga

Den digitala tekniken har många förtjänster ur en demokratisk synvin-

kel. Genom olika tekniker för kommunikation, såsom sociala medier och lärplattformar, har alla elever möjlighet att kommunicera med läraren i sin egen takt och på den tid som passar eleverna. Under en vanlig lektion är det sällan möjligt för alla elever att komma till tals och få tala till punkt. Dessutom undviker en del elever att ta till orda i klassrummet, kanske beroende på blyghet. Genom digitala kommunikationsverktyg får alla elever möjlighet att kommunicera och behöver inte hindras av blygsel eller tidsbrist. Samtidigt måste skolan vara uppmärksam på att alla elever kanske inte har tillgång till dator och bredbandsuppkoppling i hemmet eller en egen smartphone med interneta-bonnemang. Till viss del kan detta vara en klassfråga. I vår tid är visserligen det ytterst få elever som inte har tillgång till dator och internet hemma, men just på grund av detta kan dessa få elever känna sig än mer utsatta.

Den digitala framtiden

De sociala medierna har sin naturliga plats i elevernas liv och kommer med största säkerhet att fortsätta spela en viktig roll i skolans värld under överskådlig tid. De digitala kommunikationstjänsterna har skapat många möjligheter för skolan, men har också gett skolan många utmaningar att brottas med. Ju mer datoranvändningen ökar i skolan, desto mer angeläget är det att lärare och övrig skolpersonal resonerar kring dessa frågor, inte minst tillsammans med eleverna.

Talar du digitalt?

*Hanna Zipernovszky,
universitetslektor vid
Umeå universitet*

I somras bläddrade jag i en ungersk veckotidning och fick syn på presentationen av en sagoskrivartävling riktade till barn i skolans 3-8 klass. I anslutning fanns det vinnande bidraget med, skrivet av en nioårig pojke. Jag bara måste återge de inledande orden i denna saga: Det var en gång en liten pojke som bodde långt bort, östan om internetk-ablar och västan om all wifi - mot-tagning...

Sagan handlar om en tuff liten pojke som – traditionsenligt – råkar ut för diverse äventyr och visar sig vara riktigt smart. De avslutande orden är dock inte traditionsenliga, lika lite som de inledande orden... och har du inte hört denna saga än, så har du inte nått längre än till Internet.¹

En sådan inledning kan bara skapas av dem som har växt upp med internet, de s.k. digitala infödingar, digital natives. För de digitala generationerna, födda från och med 1987 (med skolstart 1994), har internets och mobiltelefonens inbrott i vardagen underlättat kommunikationen på deras egna villkor². Informationsteknologin har medverkat till en kognitiv förändring hos dem; när de vill få reda på någonting är deras förstahandsval internet. De möter sina kompisar oftare ”online” än ”live”, de är sammankopplade i en ny kultur.

Majoriteten av befolkningen, de digitala invandrarna, digital immigrants, måste däremot anpassa sig till de nya förhållandena precis som invandrare gör.³ Deras naturliga val i vardagslivet behöver inte vara ett digitalt verktyg för planering, informationssökning eller samtal. Det är en grundläggande skillnad som ingen med någon form av pedagogiskt ansvar får underskatta.

Och utvecklingstakten bara ökar. När tvååriga Klara vill titta på ett roligt videoklipp på Youtube, använder hon musen själv. (På foton syns att hon först kopplat bort hörluren från datorn). Och hon är långt ifrån ensam om det, det kan småbarnsföräldrar bevitna. Snart kommer många av dessa barn att vara med i kyrkans barn- och ungdomsverksamhet tillsammans med andra likasinnade. Kommer de att känna sig hemma i den miljön? Kommer de att få sms om den planerade sammankomsten som de är vana vid i andra sammanhang?

Blir det möjligt för dem att chatta via nätet med barn- och ungdomsledarna om sina funderingar? Kommer de att få möjlighet att uppsöka prästen eller pastorn på nätet? Kommer församlingens hemsida att vara utvecklande och omväxlande som deras dygnet-runt-uppkopplade liv i övrigt är? Och framför allt: blir den alltid uppdaterad? För varifrån annars kunde

Klara sköter YouTube själv

de digitala infödingarna tänka sig att skaffa information?

Digitala generationer skapar kontakter snabbt genom sociala medier, aktiverar sig på ett kreativt sätt i olika verksamheter och intresseområde, lär känna folk, får vänner och samverkar. Men dessa relationer kan vara flyktiga: lika enkelt som det är att komma in i en vänkrets, lika enkelt är det att lämna den om det inte längre visar sig vara givande. Hur kan man hålla kvar barn och ungdomar i kyrkans verksamheter och hur kan man engagera andra unga att vara aktiva? Till sådana funderingar behövs en snabb titt på den aktuella verkligheten. Jag har bett mina studenter att följa kyrkliga hemsidor i allmänhet och deras lokala församlingssida i synnerhet med religionspedagogiska glasögon. Finns det plats för ungdomars umgänge via nätet? Vilka mål och värderingar lyser igenom på dessa hemsidor och vilket utseende visas upp? Vad behandlas på de hemsidor som hör till lokala församlingar?

Tyvärr synliggjordes ingen aktivitet på många hemsidor – ”den senaste nyheten är två år gammal” – så att studenterna fick leta vidare om och om igen. Deras bedömning – utöver några välkända centrala sajter som

fick bra omdöme – var nedslående: ”Det är endast en torr och tråkig informationssida” var en ofta förekommande värdering. Sedan var det antingen ”torr och full med till synes objektiva fakta” eller ”informationen verkar inte vara helt korrekt”. Varför var nästan alla missnöjda? De hade antagligen höga förväntningar, de var engagerade i ämnet, hoppades finna något riktigt ”roligt” och framförallt några ”häftiga” sidor. Med den pågående informationsrevolutionen följer att budskapets utformning också behöver förnyas och möjlighet till virtuell samverkan erbjudas om man vill fånga de digitala infödingarnas uppmärksamhet.

Vad kan man göra åt det? ”Låt ungdomar ta del av möjligheten till nätkommunikation på kyrkans sajter” – säger Linda, en uppskattad präst, och fortsätter: ”de är vana att använda nätet på sitt sätt, vi borde överföra detta till kyrkans virtuella kanaler! Då blir konfirmandledaren, diakonen och prästen inte bara människor långt borta utan en av dem, lika enkelt att komma i kontakt och kommunicera med”.

I *Born digital: understanding the first generation of digital natives* menar IT- och ungdomsforskarna John Palfrey och Urs Gasser att de digitala infödingarna är oerhört kreativa. De har i allmänhet en utomordentlig förmåga att anpassa informationen till olika virtuella miljöer: de redigerar, kontrollerar och omskapar information på ett nytt och intressant sätt. Vare sig det handlar om text eller bild, till allmän beskådning eller till en sluten nätverk, skapar de träffsäkert lämplig och relevant skepnad till det aktuella budskapet.⁴

Möjligheten att ta in unga människor i arbetet med att utveckla hemsidor, att låta dem bygga utifrån deras intresseområden är kanske något att tänka på? De unga engageras och ledarna inspireras. Ett steg till en ny form av samarbete mellan nästa generation

¹ Kovács, Benedek klass 3. I: *Nök lapja*, Budapest: 2011:20

² <http://www.improve.se/2009/02/08/>

³ Prensky, Marc. *Digital game-based learning*. New York: McGraw-Hill, c2001.

⁴ Palfrey, John & Gasser, Urs. *Born digital: understanding the first generation of digital natives*. New York: Basic Books, cop, 2008.

aktiva medlemmar och de som idag bär det andliga och juridiska ansvaret för hemsidorna?

Jag minns hur nöjd jag var för två år sedan när jag googlade fram två

olika recept på Bibelkaka (en lyckad och vågar jag påstå, ”cool” pedagogiskt knep). Idag kommer tvåsiffriga receptalternativ upp på nätet på en sekund. Vi behöver inte internet för att baka den – men väl för att bjuda in

fler att vara med och sedan att lägga ut bilderna inte bara på den aptitretande bakelsen utan på alla glada deltagare som fick smaka på det. Och vem gör den bästa bildredigeringen och layouten på digitala bilder...?

Den reviderade läroplanen

Utdrag ur Rapport från Skolverket

Redovisning av Uppdrag att utarbeta nya kursplaner och kunskapskrav för grundskolan och motsvarande skolformer m.m.

I denna rapport med tillhörande bilagor redovisas uppdrag U2009/312/S.

Religionskunskap

Utgångspunkter inför revidering av kursplanen i religionskunskap

En viktig grund för förändringar i kursplaneförslaget i religionskunskap är resultat från NU03. Hälften av eleverna uppvisar stora kunskapsbrister när det gäller kunskaper om religioner. Bristerna kan särskilt ses i de kunskaper som eleverna kan förväntas tillägna sig i skolans undervisning, dvs. kunskaper om religioner utanför den egna erfarenheten.

Eleverna har bättre resultat när det gäller att tänka i etiska dimensioner och att föra etiska resonemang samt uppvisar ett stort intresse för existentiella frågor. Mer än hälften av eleverna uppger att de inte sysslat nämnvärt med livsfrågor i undervisningen, trots att det finns inskrivet i kursplanen. Samtidigt uppger de att de arbetar mycket med olika religioners trosfrågor. Det som eleverna främst tycker att ämnet ska innehålla, nämligen livs, kultur och samhällsfrågor samt

etik, menar de dock att undervisningen behandlat i mindre utsträckning.

Religionskunskap är det minst populära samhällsorienterande ämnet, utifrån att endast 31 procent av eleverna bedömer att ämnet är viktigt. Kunskaperna anses inte vara till nytta i framtida studier eller arbetsliv i lika hög grad som övriga samhällsorienterande ämnen. En stor andel av eleverna, närmare hälften, visar inte upp de kunskaper som motsvarar mål att uppnå i kursplanen.

Likheter och skillnader jämfört med nuvarande kursplan

Det nya förslaget skiljer sig inte från nuvarande kursplan vad gäller ämnessyn. Förslaget lyfter däremot i större utsträckning fram den levda religionen det vill säga vad dagens religioner och andra livsåskådningar i samhället betyder för olika människor. I nuvarande kursplan fokuseras kristendomen, judendomen och islam, vilket enligt förslaget fortfarande ska gälla för årskurs 1-3. I övriga årskurser förslås dock att fem världsreligioner behandlas i undervisningen.

I den nuvarande kursplanen ska undervisningen behandla likheter och skillnader mellan religioner och andra livsåskådningar. I det nya förslaget ska undervisningen även behandla de olika tolkningar som finns inom religioner och andra livsåskådningar.

Liksom övriga samhällsorienterande ämnen ska eleverna studera samhällsfrågor med koppling till religioner och andra livsåskådningar med ett kritiskt förhållningssätt. Detta innehåll finns inte i nuvarande kursplan.

I förslaget nämns på samma sätt som i nuvarande kursplan att undervisningen ska behandla olika religioner och andra livsåskådningar, etik, livsfrågor, religionens roll i samhället samt kristendomens betydelse för det svenska samhället genom historien.

Sammanfattning av remissynpunkter

Synpunkter har inkommit från flera organisationer, ett stort antal privatpersoner och flera församlingar och samfund. Den övervägande delen av remissinstanserna anser att det inte

finns några tillräckligt tydliga skrivningar om kristendomens särställning.

De synpunkter som framförts från privatpersoner, församlingar och samfund har framförallt handlat om att man är missnöjd med att den text, som behandlar kristendomens särställning, under rubriken Ämnets karaktär och uppbyggnad i nuvarande kursplan, inte återfinns i remissversionen. Synpunkterna har i de flesta fall framförts av privatpersoner, församlingar och samfund i form av en standardiserad spontanremiss. I dessa fall har inga övriga synpunkter på kursplaneutkastet framförts.

Flera av remissinstanserna anser att de bibliska berättelserna och det kristna tros- och idéarvet bör nämnas explicit. De anser att kristendomens stora betydelse för vårt lands och vår världsdels historia bör lyftas fram.

Det råder dock en oenighet emellan remissinstanserna i ovan nämnda avseende. Några remissinstanser uppfattar att ingen religion får en särställning i kommande kursplan för religionskunskap och är positiva till detta.

Flera remissinstanser ställer sig posi-

tiva till att religionernas roll lyfts fram och ges en sådan vikt som görs i förslaget till kursplan samt att religionsämnets status betonas. Vidare uttrycks positiva synpunkter kring att kursplanen skriver fram att religion, människa och samhälle hänger samman samt vikten med kunskap och förståelse av den egna och andras religioner.

Ett par remissinstanser anser att kursplaneutkastet i syftet uttrycker en förlegad syn när det gäller uppfattningar av vad som utgör tro och vetande. Några av remissinstanserna vill ha tydligare skrivningar om hur religioner bidrar till en djupare förståelse av sådant som rör livsstil, socialt engagemang och hållbar utveckling. Samma instanser uttrycker att de ser positivt på att livsfrågor ska behandlas i undervisningen och att det är viktigt att olika tolkningar inom religioner och olika grupper tas upp i innehållet.

Övriga synpunkter som framförs gäller bland annat begreppsanvändning, önskan om att tillfoga ytterligare en världsreligion till dem som anges i innehållet, att ämnet bör byta namn till Livsåskådningar samt att det uppskattas att kursplanen inriktar sig på

den levda religionen och inte sätter fokus på religionshistoria.

Remissynpunkterna har beaktats genom att språket och innehållet bearbetats för att skapa ökad tydlighet. Vidare har begreppsanvändningen blivit mer konsekvent när det gäller benämningen av religioner och andra livsåskådningar.

Innehållet i årskurs 1-3 och i årskurs 7-9 har utökats med innehåll som behandlar kristendomens historiska betydelse utifrån ett närhetsperspektiv, d v s kristendomen i skolan, i hemorten samt i samhället förr i tiden och idag. En liknande skrivning återfanns i årskurs 4-6 i remissförslaget. Religionshistoria har dessutom fått ett utökat innehåll i historiekursplanen. Vidare har antalet religioner, som undervisningen ska behandla i det centrala innehållet, begränsats för årskurs 1-3.

De formuleringar som har uppfattats uttrycka en förlegad syn på tro och vetenskap har omformulerats. Skolverkets bedömer att det inom uppdraget inte finns utrymme för en närmare analys kring och eventuell förslag till förändring av ämnesbeteckningen Religionskunskap.

Reformerad läroplan i spänningsfältet mellan politik och profession

1 juli i år fick grundskolan en ny läroplan som även innehåller kursplaner och kunskapskrav. Vad är det för religionskunskapsämne som nu tecknas? Vilka förändringar har skett? Är det professionen eller politiken som styr dessa förändringar?

Om detta handlar denna artikel. Jag kommer att hävda att kursplanen i religionskunskap är ett tydligt tecken på den spänning som finns mellan profession och politik. Jag kommer också

Stefan Myrgård, Universitetsadjunkt i religionsvetenskap. Institutionen för speldesign, teknik och lärande samt Lärarutbildning vid Högskolan på Gotland

att hävda att den nya kursplanen i religionskunskap innehåller olyckliga formuleringar som inte gynnar en god samhällsutveckling eller unga människors växande i ett mångkulturellt Sverige.

Jag som skriver denna artikel heter Stefan Myrgård, lärarutbildare sedan 20 år. Jag har även haft uppdrag som ämnesexpert åt Skolverket framför allt i samband framtagandet av LPO-94 samt den reviderade upplagan 2000. Under arbetet med denna nya läroplanen och kursplanerna har jag funnits med i den ”inre referensgruppen” för religionskunskapsämnet.

Man får de styrdokument man förtjänar, eller?

Läroplanen och kursplanerna 1994 var tydliga resultat av den decentraliserade och kommunaliserade skolan. Staten angav i dessa styrdokument enbart målen samt ramarna för de olika ämnena. Kursplanerna skulle ange innehåll men inte stoff.

På lokal nivå skulle dessa övergripande mål fyllas med konkret undervisning och stoff. Ett stort ansvar gavs åt de lokala skolorna att tolka de nationella målen och ge ämnena en klok lokal utformning utifrån den omgivning i vilken läraryrket skulle ske. Ett lokalt pedagogiskt frirum var tydligt.

Tyvärr fungerade detta inte fullt ut. Lärare var ovana att i arbetslagen tolka de nationella styrdokumentet och fylla de olika ämnena med levande stoff och intressanta undervisningsmetoder. De tillsynes vida ramar som ämnet gav kunde utan samråd i arbetslagen istället fyllas av varje lärarna med det innehåll man själv tyckte bäst om. Resultatet blev en oroande brist på likvärdighet i utbildningen på olika orter i landet. Betyg sattes med olika måttstockar.

Ett utbildningssystem utan likvärdighet blev ett demokratiskt problem och nuvarande läroplan och kursplan är, som jag ser det, mycket en konsekvens av att förra systemet inte hanterades klokt av de som var satta att sköta det, de professionella, skolorna

och lärarna.

Nu ser vi en läroplan med kursplaner där det lokala frirummet minskat drastiskt. Vad undervisningen ska innehålla beskrivs mer utförligt. Nu finns det såväl stoff som innehåll beskrivet i styrdokumentet. Vilket innehåll som ska finnas specifikt i åk 1-3, 4-6 samt 7-9 anges även det. Betyg ges tidigare samt ges i en ny femgradig skala. Utrymmet för lärare att tillsammans med sina elever forma ämnesundervisningen har minskat även om vikten av den lokala tolkningen poängteras även för dessa nya styrdokument.

Man kan se denna förstärkta centrala och statliga styrning av skolans undervisning som ett uttryck för mistroende mot landets skolor och landets lärarutbildningar

En del välkomnar dessa nya styrdokument som ger tydligare ledning. Andra tycker att det är en oroande utveckling att möjligheten till lokal utformning minskat. Sammanfattningsvis kan man nog säga att religionskunskapslärare i stort fått de styrdokument de förtjänar!

När det gäller utformningen av styrdokumentet kan man nog konstatera att det varit professionen som i brist på agerande orsakat förändringarna.

Vad är det då för innehållsmässig skillnad mellan det religionsämne som kursplanen 1994 och 2011 beskriver? Jag tar här upp två av många möjliga synpunkter. Det ena är avsaknad av förändring, det andra är risken för stofffrängsel.

Paradigmskiftet som uteblev....

När arbetet med de nya styrdokumentet startade så inbjöd Skolverket till ”samråd” om varje skolämne, även religionskunskapen. Den inbjudna gruppen representerade såväl religionsvetenskapen som skola och samfund. Frågan som diskutearades var ”Vilka kunskaper bör eleverna utveckla i religionskunskap, dels ur ett samhällsperspektiv, dels för fortsatta studier? Dessa samtal finns dokumenterade på skolverket (Dnr:2008:00741)

Flera olika synpunkter framfördes

men på en väsentlig punkt var alla eniga. Samhället har förändrats så mycket på denna punkt att det måste få stor betydelse för utformningen av ett religionskunskapsämne i tiden.

Professor Henry Cöster från Göteborgs Universitet uttryckte detta tydligast: ”Religionsvetenskapens förståelse av religionen har förändrats, det har skett ett paradigmskifte. Den religiösa positivismens tid är förbi. Religioner är plastiska och hybrida. Religioner är diskursiva. De växer fram genom att människor pratar med varandra om vad som är viktigt här i livet”

På detta eniga samrådsmöte konstaterades att det var dags att utforma ett religionskunskapsämne som nu hade pluralismen som utgångspunkt. Det är inte längre fruktbart att tala om olika religioner och livsåskådningar som singulära begrepp.

Vid detta skede av mötet erinrade jag vad som hände i samband med att vi arbetade med kursplanen i religionskunskap 1994 samt revisionen år 2000. De förslag till kursplan och bevgskriterier som skolverket då lade fram till regeringen ändrades på ett flertal punkter efter kraftiga politiska påtryckningar. De inkluderande och pluralistiska formuleringar som då föreslagits ströks bestämt och erastades av formuleringar som klart gjorde skillnad på de olika religionerna och såg till att ge kristendomen en särställning i alla skrivningar där fler religioner skulle nämnas. Ett begrepp som ”abrahamitiska traditioner” ansågs av ledande politiker t.o.m. vara ett direkt hot mot det svenska samhällets värdegrund. De antipluralistiska strömningarna underblåstes av en väloljad lobbygrupp med en inte oväsentlig förankring inom kristna rörelser i Sverige.

Det som framstod allt klarare då var att det var helt okej att framställa andra religioner och traditioner i positiva ordalag, så länge som de var några andra, väl avskilda från det som var vårt, svensk tradition rotad i kristendomen.

Begreppet abrahamitiska traditioner

var inte ett kontroversiellt religionsvetenskapligt begrepp men politiskt blev det brännande då ”det andra” i detta fall framför allt islam blev något som beskrevs på ett delvis inkluderande sätt, som en släkting mer än en exotisk främling

Var nu tiden när ny kursplan introduceras 2011 mogen för att faktiskt ta samhällsförändringarna (som var tydliga även på 90-talet) på allvar? Skolverkets ansvariga menade att det var självklart att kursplanen nu skulle genomsyras av denna samstämmiga analys av religion i Sverige idag som gjordes på detta samråd. Professionen hade ju talat.

När man nu läser det färdiga förslaget så kan man konstatera att politiken återigen har fått styra över professionen.

Det blev inget paradigmskifte!

Det finns försiktiga skrivningar om att dagens samhälle är präglad av mångfald men så mycket mer blev det inte.....

Det blev inte mycket till pluralism alls. De stora religiösa traditionerna beskrivs i singularis och överallt står det ”kristendomen och...” vilket markerar tydligt att Kristendomen har en särställning och ska ha en särställning.

Där skolverket skriver: ”Ritualer och religiöst motiverade levnadsregler, samt heliga platser och rum i världreligionerna kristendom, islam, judendom, hinduism och buddhism.” (ur centralt innehåll årskurs 4-6) så ändrar departementet till:

Ritualer och religiöst motiverade levnadsregler, samt heliga platser och rum i kristendomen och i de andra världsreligionerna islam, judendom, hinduism och buddhism.”

I texten för kunskapskrav för betyget E föreslår Skolverket när det gäller jämförelser mellan religioner och livsåskådningar, formuleringa som: ”elever beskriver likheter och olikheter”

I departementets ändringar har ordet

olikheter ersatts med skillnader vilket är en exkluderande markering

Ett helt nytt stycke under ”syfte” som lagts till på departementsnivå är följande:

”Undervisningen ska även ge kunskap om och förståelse för hur kristna traditioner påverkat det svenska samhället och dess värderingar”

Under centralt innehåll åk 4-6 föreslår Skolverket:

”kristendomens betydelse och ställning i det svenska samhället förr och nu.” Detta ändrar departementet till:

Kristendomens betydelse för värderingar och kultur i det svenska samhället förr och nu. Kristna högtider och traditioner med koppling till kyrkoåret, till exempel sånger och psalmer”

Denna ändring visar tydligt hur man från politiskt håll varit angelägen att betona kopplingen mellan kristendom, värdegrund och kulturella uttryck såsom sånger, psalmer och kyrkoår.

Inga så detaljerade stoffangivelser finns för andra religiösa eller livsåskådningsmässiga traditioner.

Jag har frågat Skolverket om de synpunkter som inkom på kursplaneförslagen under de remissomgångar där det var öppet för alla att lämna synpunkter.

Skolverket berättar att inga lärare inkommit med synpunkter att kristendomen behöver betonas mer. Detta är istället en tydlig politisk påverkan utan förankring i professionen.

Hur detta skapar en större förståelse för den faktiska mångkulturella, plastiska och hybrida värld som våra unga har som vardag inte minst i våra större städer, går inte att förstå professionellt.

För mycket och för svårt!

Som beskrivits ovan så har det tillkommit mer utförliga innehållsbeskrivningar samt anvisningar när detta innehåll ska läras och hur elevernas kunskaper ska bedömas.

Om det faktiska innehållet blivit större volymmässigt går inte att svara enkelt på. Religionsämnet enligt 94 år modell skapades lokalt och syntes först i sin totala omfattning i de lokala arbetsplanerna. Nu står mer redan i de nationella styrdokumenterna.

Min bedömning är dock att ämnesinnehållet ökat jämfört med tidigare styrdokument. Det är otroligt mycket som en elev under sina grundskoleår ska lära sig inom religionskunskap och det är inte små krav heller som ställs. Som exempel för betyget A i årskurs anges som några av kriterier följande:

Eleven har mycket goda kunskaper om kristendomen och de andra världreligionerna och visar det genom att förklara och visa på samband och generella mönster kring centrala tankegångar, urkunder och konkreta religiösa uttryck och handlingar inom religionerna. Dessutom för eleven välutvecklade och nyanserade resonemang om likheter och skillnader inom och mellan några religioner och andra livsåskådningar. Eleven kan utifrån undersökningar om hur religioner kan påverkas av och påverka samhälleliga förhållanden och skeenden beskriva komplexa samband med välutvecklade och väl underbyggda resonemang.

Detta är inte lite begärt av en femtonåring!! Man kan fundera på vad som kan finnas kvar att lära i gymnasiet?!

Viljan att i denna nya kursplan få in så mycket som möjligt syns tydligt. Istället för att fokusera på ett antal centrala begrepp finns nu allt med!

När debatten om kursplanens innehåll kom igång blev resultatet att allt mer skrevs in och packades ihop allt kompaktare.

Från Skolverket bekräftar man att många kom med synpunkter om sådant som sedan lades till men det var inga som i motsvarande grad ville ta bort något.

Risken är uppenbar att de ambitiösa lärarna och eleverna kommer att uppleva stress av denna stofffrängsel. Kor-

vstoppling kommer nog bli en vanlig undervisningsmetod om allt detta ska hinnas med! Stackars elever och stackars lärare!

Spänningsfältet mellan profession och politik

När skolans styrdokument ska göras om har historien visat att det just är ämnet religionskunskap som vållar

mest debatt. Så skedde också denna gång!

Ansvariga på Skolverket erkänner att de inte var beredda på den kraft och intensitet som påtryckargrupper använde sig av för att påverka detta ämne.

Man skulle önska lite bättre beredskap hos Skolverket nästa gång det är

dags att skriva fram en ny kursplan i religionskunskap.

Professionen hade en entydig uppfattning om den plurlistiska utgångspunkten men resultatet blev i detta fall något annat.

En sak är om vi sk. ämnesexperter inte helt känner igen oss i kursplanernas beskrivning av verkligheten. Vad

Läroarbetsutbildningens religionsämne i ljuset av ny läroarbetsutbildning och nya kurs- och ämnesplaner i religionskunskap för skolan

Under hösten 2011 sätts den nya läroarbetsutbildningen.¹ Med utgångspunkt i erhållna examensrätter har lärosätena i många fall fått arbeta om sina kurser. Detta sammanfaller med att läroarbetsutbildarna bland annat måste förhålla sig till ny skollag, ny gymnasieförordning och skolförordning samt nya kursplaner och ämnesplaner. I denna text tänkte jag, utifrån ett läroarbetsutbildarperspektiv, ta upp ett par centrala utmaningar gällande det religionsvetenskapliga ämnets framtida utformning inom läroarbetsutbildningen, speciellt med hänsyn till de nya kurs- och ämnesplanerna.²

¹ Se betänkandet *En hållbar läroarbetsutbildning* (SOU 2008: 109) samt propositionen *Bäst i klassen – en ny läroarbetsutbildning* (prop. 2009/10:89).

² Det följande bygger till stor del på samtal som jag har haft med Lena Arnesdotter och David Lifmark, vilka jag också är skyldig ett stort tack. Lena Arnesdotter är utbildningsledare för läroarbetsutbildningen vid Högskolan Dalarna och David Lifmark är lektor i Pedagogiskt arbete och ansvarig för utvecklingen av religionsdidaktiken inom den nya läroarbetsutbildningen vid Högskolan Dalarna.

Torsten Blomkvist, lektor i religionsvetenskap, Högskolan Dalarna

Från ett till fyra läroarbetsprogram

Den nya läroarbetsutbildningen innebär att det tidigare läroarbetsprogrammet³ har ersatts med fyra läroarbetsprogram: förskolläroarbetsprogrammet, grundläroarbetsprogrammet, ämnesläroarbetsprogrammet och yrkesläroarbetsprogrammet. Ett genomgående drag i den nya läroarbetsutbildningen är att de akademiska ämnena⁴ ges ett tydligare ansvar när det gäller att förbereda lärarna för deras kommande

³ Programmet pågår fortfarande för de studenter som redan är antagna. Det var möjligt att antas till det tidigare läroarbetsprogrammet till och med våren 2011.

⁴ Benämningen akademiskt ämne syftar i denna text på akademiska ämnen utanför allmänt utbildningsområde (enligt benämning i den tidigare läroarbetsutbildningen) och den utbildningsvetenskapliga kärnan (enligt benämning i den nya läroarbetsutbildningen).

yrkesliv. Sålunda ska ämnesstudierna genomgående innefatta didaktiska inslag.⁵ Även examensarbetet, som inom grundläroarbetsprogrammet och ämnesläroarbetsprogrammet genomförs inom ramen för de akademiska ämnena, ska präglas av yrkesrelevans. Den nya läroarbetsutbildningen är också i högre grad låst och reglerad än den tidigare läroarbetsutbildningen. Medan den tidigare läroarbetsutbildningen öppnar för en mångfald av ämnen och ämneskombinationer bygger den nya läroarbetsutbildningen på fasta ämneskombinationer begränsade till skolans ämnen. Sam-

⁵ Det bör poängteras att den här typen av moment även kunde/kan ingå i de akademiska ämnena inom den tidigare läroarbetsutbildningen. Denna läroarbetsutbildning gav emellertid de akademiska ämnena stor frihet att förhålla sig till didaktiska inslag, en frihet som har hanterats på olika sätt beroende på lärosäte.

mantaget kan detta innebära att de akademiska ämnena i högre grad än tidigare måste anpassa sig till skolan och skolans behov.

En viktig del av de akademiska ämnenas anpassning till skolan inom lärarutbildningen handlar om att ta hänsyn till skolans kurs- och ämnesplaner. Temat för Religion och livsfrågor, nr 2, 2011 handlar om de nya kurs- och ämnesplanerna för religionskunskap. Artikelförfattarna lyfter bland annat fram skillnader mellan de nya kurs- och ämnesplanerna och de tidigare motsvarigheterna. I sin helhet framstår religionskunskapsämnet som mer analytiskt och samhällsorienterat än tidigare. Detta sker möjligtvis, beroende på hur relationen mellan syfte och innehåll tolkas, på beaktad av reflektion kring elevernas egna livsfrågor och livsåskådningar. En eventuell förskjutning mot samhällsorientering hamnar inte i konflikt med hur de religionsvetenskapliga kurserna har sett ut under senare år vid Högskolan Dalarna (och kanske också andra lärosäten). Däremot väcker den frågeställning som lyfts fram i temanumret och som avser förhållandet mellan syfte och innehåll didaktiska frågor av relevans för både verksamma lärare i skolan och lärarutbildare.

Centralt innehåll och yrkesrelevans

En ytterligare skillnad mellan de nya kurs- och ämnesplanerna och de tidigare motsvarigheterna är att innehållet stipuleras i betydligt högre grad än tidigare och kallas centralt innehåll. För lärarutbildaren handlar därför en viktig fråga om i vilken utsträckning de akademiska kurserna ska innefatta skolämnets centrala innehåll. Utmaningen i detta måste också förstås utifrån den nya lärarutbildningens krav på yrkesrelevans. Härvidlag är det möjligt att göra en distinktion mellan direkt och indirekt yrkesrelevans. Renodlat didaktiska moment, som ”fäldagar”, studier i kurs- och läroplaner, betyg och bedömning eller moment som baseras på religionsdidaktisk forskning kan sägas ha direkt yrkesrelevans. Men var hamnar

moment som är utpräglat ämnesteoritiska, exempelvis innefattande olika religioner eller etiska teorier? En indirekt relevans för läraryrket finns naturligtvis alltid i någon mening, men här skulle kurs- och ämnesplanerna i religionskunskap, med dess omfattande innehållsbeskrivningar, kunna fungera som indikator på graden av yrkesrelevans.

Ett kriterium för direkt yrkesrelevans skulle kunna vara att de ämnesteoritiska studierna är tydligt motiverade utifrån kursplanernas och ämnesplanernas innehåll. Hur ska lärarutbildaren då hantera exempelvis det centrala innehållet för grundskolan som innefattar berättelser om fornskandinavisk och äldre samisk religion? Om lärosätet eftersträvar direkt yrkesrelevans borde det rimligen finnas möjligheter att studera dessa områden. Ett problem med att tillämpa denna strategi konsekvent är svårigheten med att inom de religionsvetenskapliga kurserna täcka in hela det centrala innehållet på ett trovärdigt sätt, inte minst med tanke på att dessa kurser även i hög utsträckning ska innefatta didaktiska inslag. Alternativet är att i andra kurser ge studenterna verktyg för att själva skaffa sig kunskaper om de ovannämnda områdena, vilket också kan handla om konkret vägledning i form av litteraturlistor och studiematerial. Denna strategi medför emellertid att ansvaret att skaffa sig kunskaperna då hamnar på den nytexaminerade läraren. I samband med utveckling av kurser till den nya lärarutbildningen utgör den här typen av prioriteringar en grannlaga uppgift för lärarutbildaren.

En andra utmaning handlar om hur det religionsvetenskapliga ämnet bör förhålla sig till läroplanernas övergripande mål. Dessa mål måste rimligen behandlas både den utbildningsvetenskapliga kärnan och ämnena. Exempelvis kan grunderna till hur man som lärare ska förhålla sig till betyg och bedömning ges i kärnkurserna, medan ett motsvarande ämnesspecifikt förhållningssätt ligger på ämnenas ansvar. Frågan är om religionsämnet, i och med att ämnet innefattar etik, har ett speciellt ansvar

i förhållande till den värdegrund som stipuleras i läroplanen? I förhållande till detta är det viktigt att lyfta fram två saker. För det första måste utbildning om värdegrunden vara en fråga för hela lärarutbildningen. För det andra bör lärarutbildningen, till skillnad från skolan, inte vara normativ. Lärarutbildningens uppgift är inte att lära ut att värdegrunden eller en viss tolkning av denna är ”rätt”. Däremot bör lärarutbildningen ge studenterna verktyg genom vilka de kan förhålla sig till, och även problematisera, värdegrunden. I samband med detta kan det religionsvetenskapliga ämnet få en roll, bland annat genom etikmomenten. Religionslärarna kan därmed erhålla en viss specialkompetens och fungera som en viktig resurs i skolornas värdegrundsarbete.

Att tillgodose lärarutbildningens ökade krav på didaktiska inslag i ämnena, det tydligare angivna centrala innehållet i skolans kurs- och ämnesplaner samt läroplanernas övergripande mål, utan orimlig stofffrängsel som följd, innebär en stor utmaning för dagens lärarutbildare. Processen kräver utveckling av ett förhållningssätt till begreppet yrkesrelevans samt avvägningar kring vilket ansvar den nytexaminerade läraren har att fortbilda sig.

Litteratur

Bäst i klassen – en ny lärarutbildning. Regeringens proposition 2009/10:89. Stockholm: Regeringen, 2010.

Del ur Lgr 11: kursplan i religionskunskap i grundskolan. Stockholm: Skolverket, 2011.

En hållbar lärarutbildning. Betänkande av Utredningen om en ny lärarutbildning. SOU 2008:109. Stockholm: Fritze, 2008.

Religion & Livsfrågor. 2011. Christina Osbeck (Red.). *Tema. Nya kurs- och ämnesplaner i religionskunskap, 2011:2.* Malmö: Princo Grafiskt Center.

Ämnesplan för ämnet religionskunskap. Skolverket.

I huvudet på en läromedelsförfattare

*Nils-Åke Tidman, adjutant
och läromedelsförfattare*

För en tid sedan träffade jag ett par vänner som också skriver läromedel fast för andra förlag än jag. En av dem har varit med i branschen ganska länge, den andre har kommit ut med sitt första läromedel nyligen. Vi veteraner gratulerade honom. Det hör till saken att han inte är någon duvunge när det gäller att skriva. Han har en doktorsavhandling och flera andra böcker på sin meritlista. Men hans omedelbara svar på våra gratulationer till läromedlet som han skrivit blev:

- Det här var det jobbigaste jag någonsin gjort!

- Ja, det är tufft kunde vi bara representera, igenkännande.

Det är verkligen en tuff verksamhet att skriva läromedel. Varje ord och formulering vägs på guldväg av redaktörer och referenspersoner. Författaren får skriva om och skriva om i det oändliga. "Kill your babies" är bara förnamnet på denna process där man till slut väljer mellan förtvivlan och förvirring som lämplig attityd. Men så efter alla sorger och allt strykande och nyskrivande ligger där en färdig produkt. Förvånat tänker man då: "Är det verkligen jag som har skrivit det här! Inte alls illa!"

Styrdokumentet

Självklart måste en läromedelsförfattare göra sig förtrogen med styrdokumentet, det vill säga skollag och läroplaner. Samtidigt är det viktigt att påminna sig om att det som står i styrdokumentet gäller undervisningen i skolan. Läromedel är ett av de hjälpmedel som läraren har för att

skapa en undervisning som motsvarar styrdokumentets krav. Ansvaret är alltså ytterst skolans och lärarens, inte läromedelsförfattarens.

Men självklart vill en läromedelsförfattare att hans produkt ska vara en god hjälp att skapa undervisning som uppfyller läroplanens krav. I läroplan för grundskolan 2011 står det under rektors ansvar:

"läromedel av god kvalitet och annat stöd för att (eleverna) själva ska kunna söka och utveckla kunskaper. t. ex. bibliotek, datorer och andra hjälpmedel."

Att det är lite så och så med de läromedel som finns i skolorna är väl känt. Föräldrade läroböcker i de samhällsorienterande ämnena blir löjeväckande för föräldrarna att se när barnen kommer hem med sina skoluppgifter. Här behövs förbättringar för att skolan ska behålla föräldrarnas förtroende!

Vi har ju i år en ny läroplan för grundskolan, nya kursplaner och ämnesplaner för grundskola och gymnasium samt en ny skollag. Intressant är att den nya skollagen skiljer mellan begreppen "utbildning" och "undervisning". För just ämnet religionskunskap är det betydelsefullt. Med utbildning avses allt som förekommer i skolmiljön. Utbildningen får innehålla konfessionella inslag. Undervisning är det som sker i klassrummet i lärarens regi och den verksamheten ska vara icke-konfessionell. I grundskolans läroplan står det mycket tydligt i andra stycket:

"Undervisningen i skolan ska vara

icke-konfessionell."

Det finns också ett uttalat krav på saktighet och allsidighet:

"Skolan ska vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Den ska framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden och ge möjligheter till sådana. Undervisningen ska vara saktig och allsidig. Alla föräldrar ska med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade för den ena eller andra åskådningen." (Lgr 2011 sid 8)

Den uppmärksamme läsaren ser att här finns motsättningar inbyggda. skolan ska "framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden" men samtidigt göra föräldrarna "förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade". Det blir en balansgång för både lärare och läromedelsförfattare.

Som författare till läromedel i religionskunskap tänker jag att min uppgift är att framställa olika positioner i det religiösa landskapet på ett positivt sätt. Läsaren ska i sitt inre kunna tänka att jaha, så kan man ju också leva och tänka. Upprädnings av exotiska exempel passar därför illa i läromedel. Det är mainstream inom olika rörelser som författaren ska presentera på ett sympatiskt sätt.

En av de samhällsorienterande ämnas viktigaste uppgifter är att skapa sammanhang och begriplighet i elevernas värld, både nära och långt bort. Det står också uttryckligen i Lgr 2011:

”En viktig uppgift för skolan är att ge överblick och sammanhang.”

Liksom i förra läroplanen är det fyra perspektiv som ska genomsyra skolans kunskapsarbete: Ett historiskt, ett miljöperspektiv, ett internationellt perspektiv och ett etiskt perspektiv.

Kanske är den allra viktigaste uppgiften i ämnet religionskunskap att skapa förutsättningar för det som tas upp i läroplanens andra stycke: Förståelse och medmänsklighet.

”Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna ställer höga krav på människors förmåga att leva med och inse de värden, som ligger i en kulturell mångfald.” (sid 7)

Den här formuleringen måste såväl lärare som läromedelsförfattare ha i ryggmärgen.

Könsroller och minoriteter

Ytterligare en generell regel att tänka på för läromedelsförfattaren är könsperspektivet.

I grundskolans nya läroplan står att läraren ska

”verka för att flickor och pojkar får ett lika stort inflytande över och utrymme i undervisningen.”

Rent praktiskt för läromedelsförfattaren och hans/hennes redaktörer blir det att bevaka hur många manliga respektive kvinnliga exempel som lyfts fram och särskilt se upp med att det personliga pronominet i tredje person singular växlar mellan han och hon. Innehållsligt gäller det att ge utrymme för diskussionen om könsroller inom de religiösa traditioner som beskrivs.

De nationella minoriteterna är ett annat område där läromedelsförfattaren måste tänka sig för. I grundskolans nya läroplan står det om de kunskapsmål som skolan har ansvar för att varje elev når att:

”har fått kunskaper om de nationella minoriteternas (judar, romer, urfolket samerna, sverigefinnar och tornedalingar) kultur, språk, religion och historia.” (s14)

I läroplansarbetet har särskilt samerna lyfts fram och man kan se i alla de läromedel av kvalitet som når ut på marknaden att det finns avsnitt om samisk religion.

Kursplanerna

Som läromedelsförfattare sitter man inte och lusläser kursplanerna när man skriver sitt läromedel. Hur undervisningen ska organiseras så att alla moment aktualiseras är skolans och den undervisande lärarens ansvar. Men som förlag och författare ser man naturligtvis till att de områden som nämns i kursplanen finns med i läroboken, om än i olika ordning.

När en ny läroplan kommer kan det ske tyngdpunktsförskjutningar. Vi ser hur kristendomen lyfts fram tydligt i både grundskolans och gymnasietets nya ämnes- och kursplaner. I läroböckerna kommer det att märkas i hur mycket utrymme man ger åt kristendomen. Troligtvis kommer det att öka något. Det blir en ny uppgift för läromedelsförfattarna.

Historiskt ingår tre inslag i kursplanerna för religionskunskap. De stora religionerna ska beskrivas, livsfrågor ska väckas och etik ska diskuteras. Men ordningen mellan de tre inslagen har skiftat mellan läroplanerna. I den nya läroplanen kommer religionerna och beskrivningen av dem först, sedan är det livsfrågor och sist etik. Läromedelsförfattare som har byggt mycket på livsfrågorna i sin presentation av världsreligionerna eller som har lyft fram etiska frågor främst i böckerna måste tänka om.

Moment och områden som ska tas upp i undervisningen kan flytta från ett stadium till ett annat. Då måste läromedelsförfattaren redigera om böcker som kommer i nya upplagor. I den nya läroplanen för grundskolan har mellanstadiet, åk 4 – 6 fått en kraftigt ökad stoffmängd.

Förlagen och läromedelsförfattarna vet att med läromedel är det som med bilar. De flesta köper inte en komplicerad Citroën. Istället väljer man på en Toyota och en Ford. Läroböcker som är skrivna och redigerade efter

författarens egen komplicerade pedagogiska idé riskerar att bli en flopp. En lärobok ska kunna användas av alla lärare och elever, oberoende av hur de organiserar sin undervisning.

Texterna måste vara bra. Tonen är viktig, att den känns sympatisk. Materialet får heller inte vara svårläst. Ungdomar har svårt att läsa längre textavsnitt. Samtidigt måste författaren undvika att infantiliserade äldre barn. Uppgifter, exempel och berättelser som barn och ungdomar upplever som så enkla att de är banala och barnsliga ökar inte intresset för ämnet.

Mänskliga rättigheter

Finns det någon religion som skolan ska propagera för? Nej, så är det inte. Men det finns en värdegrund som skolan ska försöka fostra eleverna i. Här är det alltså frågan om medveten påverkan. Skämtsamt kan man säga att de mänskliga rättigheterna i FN-stadgan är vår tids världsreligion. Där finns de värden beskrivna som skolan ska arbeta efter. Detta tydliggörs i läroplanens första stycke:

”Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.” (sid 7)

För läromedelsförfattaren är det viktigt att vara medveten om de mänskliga rättigheternas starka ställning i styrdokumentet. I läroböcker i religionskunskap måste det finnas plats för kritiska synpunkter på företeelser i den religiösa världen. Men det är inte författarens privata kritiska synpunkter som ska ges utrymme. Istället är de mänskliga rättigheterna korrelerat till den kritik som kan framföras i läromedel. Uppfattningar och sedvänjor som tydligt åsidosätter aktningen för varje människas egenvärde, ”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta” ska utsättas för kritik såväl i läromedel som i undervisningen i den svenska skolan.

I begynnelsen var fortellingen

Av Halldis Breidlid och Tove Nicolaisen. Oslo: Universitetsforlaget 2011

Låt det bli sagt redan från början; det här är en riktigt bra bok, inte minst för den som undervisar i religion och religionskunskap,

men också för den som funderar över vad det är att bli och att vara människa tillsammans med andra människor i världen – inte minst i ett mångkulturellt, pluralistiskt samhälle.

I denna andra upplaga av boken, den första utkom år 2000, har en del förändringar genomförts i första hand i anslutning till reformeringen av den norska skolan och det norska religionskunskapsämnet. Sedan 1997 har ämnet i Norge haft tre olika namn och fyra olika kursplaner har sedan dess varit gällande i den norska grundskolan. Detta har gjort att stoff som varit direkt relaterat till kursplanetext tagits bort ur boken. Författarna har i stället valt att skriva mer generellt med inriktning på religions- och livs-
 åskådningsundervisning, vilket gör boken än mer användbar för oss som verkar i ett svenskt sammanhang.

Utöver förord, inledning, litteraturlista och stickordsregister består boken av tre huvuddelar med sammanlagt 11 kapitel.

I den första huvuddelen av boken, som kan sägas vara den principiella och teoretiska delen, skriver författarna bl.a. om berättelsers inneboende förmåga att fänga och engagera sina åhörare, vilket naturligtvis gör berättelser till mycket användbara verktyg i olika pedagogiska sammanhang. Författarna pekar också på, med hjälp

av olika teorier och teoretiker, att berättelser har en identitetsskapande funktion och att religiösa berättelser, som används i en icke-konfessionell religionsundervisning och i en skola för alla, därför bör användas först efter ett väl genomtänkt förarbete och med varsamhet och omtanke. Kunskap om innehållet i gällande styrdokument utgör självklart en del av kompetensen hos den som vill använda religiösa berättelser i sin undervisning, men även insikt i den språk- och litteraturvetenskapliga begreppsvärlden bör ingå i denna kompetens. Som re-lärare ska vi naturligtvis vara medvetna om de religiösa berättelsernas olika dimensioner (den allmänmänskliga, den religiösa och den religionsspecifika, som är de begrepp författarna använder) men också om våra elevers olika bakgrund, förutsättningar och behov.

I bokens andra huvuddel, som har den fantasieggande rubriken "Det store fortellingsuniverset", får vi möta berättelser som är en del av detta väldiga universum men som har sitt ursprung i olika religiösa traditioner. Här finner vi berättelser från hinduismen, buddhismen, judendomen, kristendomen, islam och sikhismen. Varje religion har fått ett eget kapitel och strukturen i varje kapitel följer i stort sett samma mönster. Efter en kort inledande redogörelse av innehållet i kapitlet redovisas de källor som använts, berättelsestoffet presenteras och författarna pekar på olika sätt att närma sig det, analysera det och tolka det. Varje kapitel avslutas med vad författarna kallar för en biografisk berättelse. Så avslutas t.ex. kapitlet om hinduismen med en berättelse om Gandhi. Tanken bakom dessa avslutande biografiska berättelser är enligt författarna att de kan fördjupas och användas på olika sätt i undervisningssammanhang. Att som re-lärare få närma sig världens stora religioner genom berättelsestoff från de olika traditionerna är en både givande och mycket inspirerande upplevelse. Författarna talar dessutom redan i bokens

inledning mycket tydligt om vilka val de tvingats göra för att i den här delen av boken inte spränga alla ramar. Några berättelser återges i sin helhet, andra har förkortats och av en del får vi som läsare bara en resumé. Detta är med andra ord inte en resursbok vars berättelser kan användas direkt i ett klassrum, utan mer en handbok för lärare och lärarstuderande, vilket naturligtvis inte gör den mindre läsvärd och angelägen för andra.

I stora delar av boken finns ett didaktiskt perspektiv, inte minst i de två kapitel som avslutar boken och som utgör den tredje huvuddelen. Här blir parallella och rivaliserande berättelser i de olika religiösa traditionerna belysta liksom berättelser som utmanar gudsbild, människosyn och etik. Verkligt givande läsning för en lärare som önskar arbeta med religiösa berättelser i sin undervisning är inte minst de synpunkter som författarna ger på vad en "god" religionsundervisning bör innehålla och hur den bör förberedas och genomföras i ett mångkulturellt, multietniskt samhälle vars skola är öppen för alla och som därmed är en mötesplats för alla. Här betonas vikten av att kunna inta ett metaperspektiv och att erövra en tolkningskompetens och här ställs frågor som "Vad sker i en mångkulturell religionsundervisning i vilken parallella och rivaliserande berättelser presenteras som självständiga storheter?" och "Hur kan ett möte med parallella och rivaliserande berättelser påverka elevernas personlighet-sutveckling och lärande?" Frågor som är nog så angelägna att få ett svar på och som blir besvarade av de båda författarna med hjälp av och med hänvisning till aktuell forskning.

Bokens författare, Halldis Breidlid och Tove Nicolaisen, är båda verksamma inom lärarutbildningen vid Högskolan i Oslo. Läs deras bok och låt dig inspireras!

Sven-Göran Ohlsson

Profilen

Mary Elizabeth Hess är sedan ett tiotal år associate professor of Educational Leadership vid Luther Seminary i St. Paul i Minnesota, USA. Bakom sig har hon studier vid Yale, Harvard och Boston College, där hon avlagt sina högre akademiska examina.

tiva vägar att använda sig av media tillsammans med deltagarna i ett gemensamt lärande. Båda projekten löper samman i en form av digitalt, narrativt undervisningsprojekt med fokus på media och rasfrågor.

Särskilt kan noteras hennes intresse för ett kritiskt reflekterat bruk av media i lärande och undervisning. När hon

skall karakterisera sin forskarprofil nämner hon en rad mycket aktuella teman, som spänner över ett brett fält och knappast behöver översättas: Media education, cultural studies, religious education, theological education, critical multiculturalism, interfaith and intercultural studies, distributed learning, digital technologies, digital storytelling. Gå gärna in på www.rpi.se för att få en utförligare beskrivning av hennes forskning och publikationer.

Öppen, mångsidig och generös

Går vi till hennes hemsida <http://www2.luthersem.edu/mhess/web/Home.html> kan vi komplettera bilden av en verkligt aktiv forskare och lärare. Generöst och med användning av hela arsenalen av moderna medier delar hon med sig ur sitt rika förråd. Här kan du läsa mer om Marys egen utbildning, bakgrund, kurser och publikationer. Ett enkelt klick och du kan läsa hennes CV, titta på hennes doktorsavhandling från 1998 (Media literacy in religious education: Engaging popular culture to enhance religious experience), bli informerad om vad som förväntas av deltagare i kursen om pedagogiskt ledarskap, bläddra i handouts till olika kurser, få hjälp att hitta en rad andra kunskapscentra runt om i världen och mycket annat, t.ex. Center for Digital Storytelling, LACE – Lutheran Association of Christian Education, the Pluralism Project at Harvard.

Seminarier i kritisk självreflektion

Ett lite speciellt projekt som borde vara av intresse i svensk och nordisk kontext går under det något sofistikerade namnet "Seminary as Teaching Apostolate". Inte bara namnet utan också dess syfte markerar en konfessionell inriktning, typiskt för den amerikanska seminariemiljön. Ändå tror jag att seminariet tar upp viktiga frågor för en central del av de samfundsrelaterade seminariernas uppgift. Så här skriver Mary E. Hess: "The seminary as apostolate: Reflecting upon practices of teaching in seminaries who have as their central vision equipping people for mission in the North American context". Översätt det amerikanska till den pastoralala delen av arbetet vid Johannelund, THS och Örebro Missionsskola och den svenska kontexten! Tänk in ett nätverk med andra liknande institutioner på andra håll i världen. Projektet har sin bakgrund i utmaningarna från de snabba förändringarna i samhället. Detta i sin tur kräver förnyelse i kurser och utbildning. Här behövs samråd och fördjupade kunskaper om vad detta kan innebära. Klicka dig fram till sidan och fundera vidare!

Efter detta axplock i Mary's rika "skafferi" blir man något förundrad över hennes förmåga att hålla sig i frontlinjen och vara med om att bryta ny mark. Det gäller både forskning, samhällsanalys, författarskap och kursverksamhet i förening med en generös öppenhet med det hon är involverad i, tack vare förmågan till ett kreativt bruk av dagens moderna medier.

Läs mer om Mary E. Hess under avdelningen Educators på RPI:s hemsida www.rpi.se

Rune Larsson

Studierna vid dessa framstående institutioner har lagt grunden till en framgångsrik karriär, både som forskare och lärare. Hennes gedigna kunskaper och personliga kreativitet har också gjort henne efterfrågad till en rad förtroendeuppdrag. Bland dessa kan nämnas uppdraget som president i den amerikanska Religious Education Association (REA) 2010-11, medlem och medarbetare i the International Study Commission on Media, Religion and Culture, och i den rollen styrelseledamot i the International Catholic Fellowships for Research in Media, Religion and Culture program. Hon har också varit aktiv i Comparative theologies and theologies of religious pluralism. Trots att hon är verksam vid ett lutherskt seminarium är hon själv en engagerad katolik. Ett av många exempel på hur man i USA bygger upp kreativa miljöer för forskning och utbildning, på tvärs över alla konfessionella gränser.

Mediakultur och reflekterad praxis

Som främsta fokus anger hon: 1) religionspedagogik i mediakulturer och 2) reflekterad praxis i den teologiska utbildningen. För närvarande arbetar hon med två projekt som allt tydligare konvergerar mot varandra. Den ena rör frågor om systematisk rasism i amerikansk teologisk utbildning. Den andra går ut på att hjälpa lokalt anställda pedagoger att hitta konstruk-